

Kompetencje katechety specjalnego

W procesie dydaktyczno-wychowawczym jednym z najważniejszych czynników warunkujących jego przebieg i efekty jest nauczyciel. Kierując rozwojem ucznia i oceniając jego postępy, powinien być dla ucznia wzorem osobowym. M. Grzegorzewska mówi o osobowości jako o dziele „samokształcenia się w osiągnięciu pewnej swoistej harmonijnej struktury duchowej i zachowanie jej odmienności osobniczej, jej indywidualności”¹.

Mianem pedagoga specjalnego określa się zazwyczaj dość zróżnicowaną grupę ludzi pracujących z osobami o różnych rodzajach i stopniach odchyleń od normy. Jednak każdy pedagog specjalny musi realizować spoczywające na nim zadania. H. Borzyszkowska zalicza do nich:

1. organizowanie działalności dydaktyczno-wychowawczej i rewalidacyjnej;
2. przekazywanie gruntownej wiedzy ogólnej i zawodowej;
3. kształtowanie wiary we własne możliwości działania i wartość osobistą;
4. kształtowanie postaw moralno-społecznych;²
5. wpajanie zamiłowania do pracy i wdrażanie do odpowiedzialności i dyscypliny społecznej.

Są to takie same wartości, jakich wymaga się od pedagoga pracującego z każdym dzieckiem. Jednak każdy pedagog specjalny, oprócz wspomnianych wyżej kompetencji potrzebnych do pracy z dziećmi i młodzieżą, powinien posiadać „specyficzne postawy pedagogiczne, określające stosunek do dziecka niepełnosprawnego”³. A. Olszak rozumie przez to przede wszystkim wiedzę i umiejętności pedagogiczne, zaangażowanie w pracę i działania rewalidacyjne oraz emocjonalną więź z uczniem.

Kompetentny pedagog specjalny, oprócz cech typowo nauczycielskich, takich jak: odpowiednie kwalifikacje, umiejętność realizacji założonych zadań i podejmowania adekwatnych decyzji, kultury osobistej i wysokiej wiedzy, powinien posiadać kompetencje specjalne lub jak ktoś woli inne określenie – specjalistyczne. Zawód pedagoga specjalnego związany jest przede wszystkim ze stresem i wysokimi wymaganiami.

Pedagog specjalny powinien znać metody pracy dydaktyczno-wychowawczej stosowane w szkole specjalnej a swoją pracę na indywidualizacji i znajomości potrzeb oraz możliwości dziecka. Obowiązuje go znajomość

¹ H. Borzyszkowska, *Osobowość pedagoga specjalnego*, „Szkola Specjalna” (1983) nr 1, s. 5-12.

² Por. tamże.

³ A. Olszak, *Psychopedagogiczne kompetencje nauczycieli szkół specjalnych*, Lublin 2001, s. 12.

podstawowych praw fizjologiczno-psychologicznych procesu nauczania oraz stosowanie tej wiedzy w swej pracy. Oprócz umiejętności pedagogicznej niezbędne są również umiejętności terapeutyczne. Do ich realizacji niezbędna jest znajomość zaleceń lekarskich i umiejętność realizowania ich środkami pedagogicznymi, umiejętność tworzenia właściwych warunków zewnętrznych dla procesu dydaktycznego, indywidualny kontakt na zajęciach z każdym dzieckiem i dostrzeganie jego potrzeb oraz zaspokajanie ich, stwarzanie uczniowi właściwych warunków pracy poprzez zadbanie o dobre samopoczucie i właściwe stany uczuciowe itp.

Mówiąc o umiejętnościach terapeutycznych katechety, nie sposób nie wspomnieć o terapii duchowej. „Określając katechetę mianem duchowego terapeuty, wskazuje się na to, iż powinien on zajmować się leczeniem chorób ducha, czyli tzw. duchową terapią. Można zatem powiedzieć, że katecheta to w jakimś sensie lekarz duszy”⁴. Tak terapia powinna rozwijać w katechizowanych wartość sensu i celu życia. Umiejętność empatii i rozumienia problemów dziecka niepełnosprawnego pozwala zbudować zaufanie dziecka do osoby katechety, a tym samym dać dziecku poczucie bezpieczeństwa. Dziecko niepełnosprawne często cierpi z powodu swojej inności. Czuje się gorsze, zaniedbane, niekochane. Ojciec Święty Jan Paweł II w swoim Orędziu do chorych z 1993 roku napisał, że miłość do cierpiących jest znakiem i miarą poziomu cywilizacji i rozwoju narodu. Sam Jezus wołał: „Przyjdźcie do Mnie wszyscy, którzy utrudzeni i obciążeni jesteście, a Ja was pokrzepię” (Mt 11,28). Nie można rozdzielać cierpień duchowych i fizycznych, ponieważ człowiek

jest jednością duchowo-cieleśną i w przeżywaniu cierpień mogą następować sprzężenia zwrotne. Duchowe cierpienia swym ogromem mogą doprowadzić do różnych schorzeń cielesnych, a fizyczne mogą dotknąć duchowego wnętrza człowieka. Dlatego katecheta powinien być otwarty na problemy osoby niepełnosprawnej, a swoją empatią i zrozumieniem powinien doprowadzić katechizowanego do Największego Terapeuty duchowego – Jezusa Chrystusa, który poprzez swoją miłość potrafi uleczyć każdego.

M. Grzegorzewska za wartość uniwersalną w zawodzie pedagoga specjalnego uważała dobroć. W Listach pisała: „Myślę, Kolego, że dobroć człowieka jest największą wartością, że jest bezcennym skarbem”⁵. Dla niej najważniejszym kryterium człowieka była dobroć połączona z taktem i kulturą osobistą w kontaktach międzyludzkich, ponieważ nauczyciel wychowuje nie tylko przez określone metody, ale także oddziałuje tym, jakim jest człowiekiem. Każdy pedagog specjalny powinien znać etiologię i patogenezę dysfunkcji występujących u uczniów i posiadać umiejętności diagnostyczne potrzebne między innymi do badania uczniów i środowiska rodzinnego oraz wiedzę o aktualnych koncepcjach w edukacji specjalnej, treściach nauczania, metodach, formach i organizacji procesu dydaktycznego. Oprócz wymienionych wyżej kompetencji bardzo ważną rolę odgrywa przygotowanie wychowanka do samodzielnego, na miarę możliwości psychofizycznych, udziału w życiu społecznym oraz jego integrację ze środowiskiem. Uczeń niepełnosprawny musi mieć zapewnioną odpowiednią opiekę psychologiczno-pedagogiczną, logopedyczną, medyczną i duszpasterską.

⁴ M. Polak, *Katecheta – lekarz duszy czy terapeuta duchowy?*, „Katecheta” (2008) nr 4, s. 51.

⁵ E. Tomasiak, *Marii Grzegorzewskiej koncepcja twórczej postawy nauczyciela*, „Szkoła Specjalna” (1997) nr 4.

Pedagog specjalny, pracując z osobami niepełnosprawnymi, powinien przede wszystkim:

a) rozumieć wartość społeczną swojej pracy i charakteryzować się specjalnym stosunkiem do jednostki upośledzonej; nie może być sentymentalny, tkliwy, ale musi się odznaczać racjonalną organizacją opieki rewalidacyjnej,

b) rozumieć problem indywidualności i otoczyć dużą troską każdą jednostkę, by wprowadzić ją na właściwą drogę rewalidacji; musi więc odznaczać się wnikliwością poznawczą i badawczą dociekliwością,

c) czuć się wyjątkowo odpowiedzialny za organizowany proces dydaktyczno-wychowawczy z jednostką upośledzoną, współpracować z różnymi specjalistami, rodziną, bliższym i dalszym środowiskiem społecznym (powinien umieć dobrze organizować taką współpracę oraz posiadać łatwość w nawiązywaniu kontaktów z różnymi osobami),

d) wykazywać się wyjątkowym zaufaniem przychylnością do jednostek niepełnosprawnych, które często cechuje brak wiary we własne siły, poczucie niższości, zahamowania, frustracje,

e) być optymistą, gdyż rezultaty jego pracy albo są bardzo skromne, albo trzeba na nie długo czekać⁶.

A. Cichocki⁷ zauważa, że nauczyciel w procesie edukacyjnym występuje w rolach: fachowca, menedżera, inspiratora i integratora.

Jako *fachowiec* nauczyciel:

– wie, jakie zagadnienia merytoryczne są ważne z punktu widzenia założonych i realizowanych celów,

– potrafi dostosować treści do potrzeb i możliwości uczniów,

– wie, jakie umiejętności techniczne, indywidualne i prospołeczne powinni przyswoić uczniowie.

Jako *menedżer* nauczyciel potrafi:

– ułożyć zagadnienia w taki sposób, że powstanie logiczna i dydaktyczna struktura, w której są zrealizowane postawione cele,

– zorganizować kontekst przestrzenny i czasowy zajęć w taki sposób, by uczniowie najwięcej z nich skorzystali, biorąc pod uwagę ich indywidualność,

– wytworzyć klimat efektywnej pracy, pozytywne nastawienie do nauki,

– stosować różne metody i formy pracy,

– sprawnie się komunikować.

Nauczyciel jako *inspirator*:

– potrafi umacniać motywację uczniów do nauki

– umie wnieść ożywienie do klasy,

– wzbudza aktywność ucznia, wykorzystuje jego indywidualne zdolności i motywację,

– potrafi zaoferować mu pomoc,

Jako *integrator* nauczyciel potrafi:

– osiągnąć z uczniami porozumienie co do celów, które chcą wspólnie osiągnąć,

– dbać o wzajemny szacunek między uczniami oraz sobą a uczniami,

– negocjować, aktywnie słuchać i być asertywnym.

Mówiąc o kompetencjach pedagogów pracujących z osobami z deficytami rozwojowymi, nie można zapomnieć o kompetencjach merytorycznych i dydaktyczno-metodycznych. W tym miejscu chciałabym się skupić na wspomnianych wyżej kompetencjach katechety.

Każdy katecheta specjalny jako organizator procesu dydaktycznego musi posiadać wiedzę pedagogiczną

⁶ Por. H. Borzyszkowska, *Osobowość pedagoga...*, s. 10.

⁷ Por. A. Cichocki, *Wybrane aspekty organizacji procesu edukacyjnego w kontekście reguł komunikacji*, w: *Myśl pedeutologiczna i działanie nauczyciela*, red. A. Kotusiewicz, G. Koć-Seniuch, J. Niemiec, Warszawa-Białystok 1997, s. 288-290.

i psychologiczną. To ona decyduje w znacznym stopniu o umiejętnościach pedagogicznych. Wiedza ta, to nie tylko rezultat wykształcenia, ale również samokształcenia oraz innych różnych form doskonalenia zawodowego. Ilość różnych form dokształcania powinna wynikać z racjonalnych potrzeb procesu dydaktycznego. Wiedza ta rozwija się również w trakcie pracy katechetycznej, nabywania praktyki oraz doświadczenia.

Niezbędnym warunkiem właściwej pracy katechetycznej jest dogłębna analiza podstawy programowej. Podstawa ta omawia poszczególne niepełnosprawności, podaje cele, zadania nauki religii, treści, osiągnięcia, procedury osiągania celów wspomina o współpracy z rodziną i parafią. Stanowi ona bazę do opracowania programów nauczania. W przypadku uczniów szkół specjalnych na jej bazie powstały różne programy nauczania. W przypadku uczniów z dysfunkcjami rozwojowymi w szkołach masowych sytuacja wygląda inaczej. To na katechezie spoczywa obowiązek dostosowania obowiązującego w placówce programu nauczania do poszczególnych dysfunkcji. Dlatego właśnie niezbędna jest analiza programu nauczania i wybranie tych treści, które uwzględnią potrzeby i możliwości ucznia, rozwiną jego autonomię, personalizację i socjalizację oraz zapewnią wszechstronny rozwój, zgodnie ze wskazaniem zawartymi w wielospecjalistycznej ocenie jego rozwoju. Katecheta pracujący z osobami niepełnosprawnymi nie może trzymać się raz opracowanego indywidualnego programu, lecz musi umieć wypracować sposoby dokonywania zmian i korygowania programu.

Katecheta jest również wychowawcą, który ułatwia katechizowanemu, nawet temu najbardziej niepełnosprawnemu, proces dojrzewania w wierze oraz ułatwia komunikację między osobami a misterium Boga oraz między osobami we wspólnocie⁸. Dlatego niezbędne jest permanentne pogłębianie przez katechetę zarówno formacji duchowo-moralnej, jak i intelektualno-pedagogicznej. Katecheta jest również przewodnikiem duchowym katechizowanego. Musi się więc odznaczać cechami charakterystycznymi dla swego posłannictwa. Powinien być człowiekiem żywej i mocnej wiary, zaangażowanym i odpowiedzialnym za podjętą misję. Bardzo ważną rolę ogrywa również współpraca katechety z rodziną katechizowanych osób i z parafią. Na ten fakt zwraca uwagę Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce z 2010 roku. Spotkania z rodzicami winny wpisywać się w całość działań katechetycznych, a nie tylko pedagogizujących. Powinny być prowadzone w formie warsztatów, dialogu i wspólnej pracy. Dla katechety doprowadzenie do dialogu z rodzicami katechizowanego dziecka, a w szczególności dziecka o specjalnych potrzebach edukacyjnych jest koniecznością. Wielokrotnie dziecko będzie musiało mieć utrwalane i przypominane to, co wyniesie z katechezy w domu rodzinnym. Współpraca ta nabiera szczególnego znaczenia w przypadku przygotowania dziecka do przyjęcia sakramentów.

⁸ Por. DCG 156.